

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE
GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ
İLİŞKİLERİ

Fırat PURTAŞ*

Özet

Türk-Amerikan askerî ilişkilerine kurumsal bir nitelik kazandıran NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük bir değişim süreci içerisine girmiştir. Değişen güvenlik koşulları “önleyici diplomasi ve kriz yönetimi” ile “uluslararası terörizmle mücadele”yi İttifakın temel işlevi hâline getirirken, İttifak’ın üye sayısı 16’dan 26’ya çıkmıştır. Türkiye, Amerikan dış politikasının öncelikleri arasında üst sıralarda yer alan NATO’nun dönüşümü ve genişlemesi konusunda bazı çekinceler öne sürmekle birlikte aktif destek sağlamıştır. Bu çalışmada, bir yandan NATO’nun dönüşüm süreci etraflı bir şekilde ele alınırken, bir yandan da bunun Türk-Amerikan askerî ilişkilerine olan yansımaları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: NATO, Dönüşüm ve Genişleme, Türkiye, ABD, Transatlantik İlişkiler

Abstract

NATO, which maintained a constitutional structure to the Turkish-American military relations, has undergone an outstanding transformation process after the Cold War. Because of the changing security nature “conflict prevention and crisis management” and “fight against international terrorism” turned to be the treaty’s main function, and the number of the members increased from 16 to 26. Though Turkey had some reservations about the issue of the transition and enlargement of NATO, one of the high-ranking priorities of American foreign policy, it gave active support to the process. This article aims to examine both the transition process and its reflections to Turkish-American military relations.

Key words: NATO, transformation and enlargement, Turkey, the US, transatlantic relations

* Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

Giriş

Avrupa'daki Sovyet yayılmasının önüne set çekme amacıyla ve Alman Faşizminin yeniden canlanması ihtimaline karşı 1949 yılında ABD'nin öncülüğünde 12 devletin bir araya gelerek kurduğu NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü), günümüzde 26 üyeli siyasi ve askerî bir örgüttür. Türkiye, NATO'ya Yunanistan ile birlikte 1952 yılında üye olmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye ile ABD arasındaki askerî ilişkiler kurumsal bir nitelik kazanarak günümüze kadar sürmüştür. Resmi söylemle ifade etmek gerekirse, "Türk-Amerikan askerî stratejik iş birliği, iki devletin NATO'ya üye olmasına dayanan, yarım yüzyılı aşkın bir tarihe sahiptir." Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan iniş-çıkışlara rağmen, NATO müttefikliği iki devlet arasındaki ilişkilerde yapı taşı olmuştur ve günümüzde de bu özelliğini devam ettirmektedir.

Varşova Pakti'nin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş yılları geride kalmış ve iki kutuplu dünya sistemi sona ermiştir. Soğuk Savaş sona erdiren bu gelişmeler, 1990'lı yılların başında NATO'nun geleceğinin ne olacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda iki farklı tez çatışmıştır. Birinci tez, 1 Ağustos 1991'de feshedilen Varşova Pakti gibi NATO'nun da varlığının sona erdirilmesini savunurken; ikinci görüş, 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Körfez'de başlayan gerginlik, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan kanlı dönüşüm ve Sovyet topraklarındaki belirsizlikleri gerekçe göstererek NATO'nun alan-dışı tehditler karşısında yeni işlevler kazanarak güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sırasında yaşananlarla birlikte, eski Sovyet coğrafyası ve Orta Doğu'nun yarattığı istikrarsızlık ortamı sonucu giderek ikinci tez ağırlık kazanmış, NATO stratejileri yeniden gözden geçirilerek genişleme ve dönüşüm doğrultusunda adımlar atılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası şekillenmeye başlayan uluslararası sistem içerisinde ABD, dünya hegemonu ve tek kutup olarak ortaya çıkmıştır. Yeni dünya düzeni içerisinde millî çıkarlarının maksimizasyonu doğrultusunda hegemonyasını sürdürmeyi hedefleyen ABD, NATO'yu önemli bir dış politika aracı olarak değerlendirmiştir. NATO içerisinde ittifak ilişkilerinin güçlendirilmesi ABD'nin dış politika önceliklerinden birisi olmuştur. Bu bağlamda ABD, NATO'nun genişlemesi ve dönüşümü politikalarının hem öncüsü hem de destekçisi olmuştur.

Bulunduğu coğrafyada meydana gelen gelişmeler ve sahip olduğu potansiyel Türkiye'yi Soğuk Savaş sonrası bölgesel güç konumuna getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye'nin güvenliğine yönelik temel tehdit ortadan kalkmış, bununla birlikte Türkiye adeta istikrarsızlık denizinde bir ada hâline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamını karakterize eden terör, İslam Fundamentalizmi, etnik milliyetçilik, kitle imha silahlarının yayılması ve kitlesel göçler gibi yeni tehditler Türkiye'yi kuşatmıştır. Tüm bu tehditler, Soğuk Savaş döneminde İttifak'ın "kanat ülkesi" olan Türkiye'yi "cephe ülkesine"

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

dönüştürmüştür. Yeni güvenlik ortamında Türkiye de NATO'nun güçlenerek varlığını sürdürmesinden yana olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan askerî ilişkileri hem NATO içerisinde hem de ikili olarak yoğun bir şekilde sürmüştür. İki devlet arasındaki askerî iş birliğinin en önemli dayanağı olan Sovyet tehdidin ortadan kalkmasıyla ilişkilerde bir bozulma olacağı, ABD'nin Türkiye'ye askerî ve siyasi destek sunma konusunda ilgisinin sona ereceği doğrultusundaki tahminler doğru çıkmamıştır. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun ilk alan dışı müdahalesi olan Körfez Savaşı ile Türk-Amerikan askerî ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu çalışmada bir yandan NATO'nun genişlemesi ve dönüşümü süreci ana hatlarıyla ortaya konulacak, diğer yandan bunun Türk-Amerikan askerî ilişkilerine nasıl yansıtıldığı incelenecektir.

1- Soğuk Savaş Sonrası Değişen Tehdit Algılamaları Karşısında NATO'nun Dönüşümü

Soğuk Savaş'ın bitişi dünyadaki çatışmalara son vermemiş, aksine iki kutuplu dünyada dehşet dengesi sayesinde dondurulan bazı sorunlar yeniden alevlenmiştir. Orta Doğu'da, Kafkasya'da, Balkanlar'da ve dünyanın başka yerlerinde bölgesel çatışmalar patlak vermiş, belirsizlikten kaynaklanan bölgesel riskler tehdit algılamalarının odağına yerleşmiştir. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların güvenli olmayan ellere geçme ihtimali tehdidin boyutuna küresel bir nitelik kazandırmıştır. Bunlarla birlikte Soğuk Savaş sonrası yeni terörizm dalgası olarak asimetrik güçlerin sunduğu geleneksel olmayan tehditler ortaya çıkmıştır.¹

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun siyasi ve askerî bir değişim sürecine girerek genişlemesi stratejisinin benimsenmesinde, bölgesel ve küresel ölçekte beliren, sınırları belirsiz ve çok çeşitli bu yeni tehditler, farklılaşan "güvenlik" algılaması etkili olmuştur. Güvenlik kavramının daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmasıyla, NATO'nun faaliyet alanlarını ve sınırlarını genişletmesi stratejisi benimsenmiştir.

Soğuk Savaş boyunca temel felsefesi Sovyetler Birliği'ni ve Demir Perde'yi çevrelemek olan NATO, 1990'ların başından itibaren oluşmaya başlayan yeni güvenlik çevresi içerisinde bir dönüşüm sürecine ve yeni strateji arayışlarına girmiştir. Ortadan kalkan kitlesel askerî çatışma tehdidi yerini iş birliğine dayalı güvenlik yaklaşımlarına bırakmıştır. İstikrarsızlıklar ve gerginliklerden kaynaklanan potansiyel risklere karşı iş birliği öngörülmüştür.²

NATO'nun yeni stratejisinin ilkeleri Temmuz 1990'da Londra Zirvesi'nde tespit edilmiş, Kasım 1991'deki Roma Zirvesi'nde ise yürürlüğe konulmuştur. 7-8 Kasım 1991'deki Roma Zirvesi'nde yayınlanan "Yeni Stratejik Konsept"

¹ Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı," Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, "En Uzun On Yıl, Bülke Yayınları, İstanbul, 2000, s.13-15.

² NATO El Kitabı, 50. Yıl Dönümü Sayısı, Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998, s.74.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

başlıklı bildiriyle NATO'nun dönüşümünün nitelikleri belirlenmiş, güvenlikle ilgili yeni yaklaşımlar ve tehdit algılamaları tanımlanmıştır. Bu bildiride; artık merkeze yönelik geniş çaplı bir saldırı tehdidinin olmadığı belirtilmiş; siyasal, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar, milliyetçi ve etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması gibi konular güvenliğe ilişkin yeni riskler olarak sıralanmıştır. Roma Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1967'den 1980'lerin sonuna kadar uygulanan "esnek karşılık" ve "ileri savunma" ilkelerinin yerine "azaltılmış ileri mevcudiyet" (reduced forward presence) stratejisi benimsenmiştir. Artık ortada büyük bir tehdit bulunmadığı için, merkez bölgesi olarak tanımlanan bölgede daha esnek ve hareketli birlikler oluşturulması kararlaştırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde temel işlevi "savunma" ve "caydırıcılık" olan NATO, temel işlevlerinin yanı sıra, kendisine değişen koşulların gereği olarak "önleyici diplomasi" ve "kriz yönetimi" gibi yeni misyonlar belirlemiştir. "Barışı koruma" operasyonlarında NATO'nun AB, BAB ve AGİT'le iş birliği yapabileceği, BM misyonuna katılabileceği belirtilmiştir.³

Tespit edilen doğrultuda ortak savunma yanında barışı koruma ve kriz yönetimi gibi yeni roller üstlenen NATO, Bosna ve Kosova sorunlarında görüldüğü gibi, etnik çatışmalar, kitlesel göçler türünden sorunlara müdahale edecek biçimde dönüşmeye başlamıştır. Ocak 1994'te NATO'nun barışı koruma operasyonlarına katılmasını kolaylaştıracak kurumsal bir yapılanma olarak Birleşik Müşterek Görev Gücü (Combined Joint Task Force- CJTF) kurulması kararı alınmış, bu karar Haziran 1996'da yapılan Berlin Zirvesi'nde teyit edilmiştir. Bu sırada Avrupa güvenliğini ve istikrarını tehdit eden Bosna'daki çatışmaların yatıştırılması ve sonrasında barışın tesisi maksadıyla, 1995'te Barışı Uygulama Gücü (IFOR, Implementation Force), bir yıl sonra ise IFOR'un yerine İstikrar Gücü (SFOR, Stabilization Force) kurulmuştur. SFOR'da Rusya, Arjantin, Fas gibi NATO üyesi olmayan birçok devlet de yer almıştır. Bu görev kuvvetinin oluşturulmasıyla NATO dışı güçlerin de NATO ile birlikte barışı koruma operasyonlarında yer alabileceği kabul edilmiştir.⁴

Doksanlı yılların sonlarına gelindiğinde, NATO'nun 1990'lardaki uygulamaları ve Avrupa güvenlik sahnesindeki değişim, 1991'de Roma Zirvesi'nde kabul edilen stratejik konsepti yetersiz kılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, Nisan 1999'da Washington'da yapılan NATO'nun 50. Kuruluş Yıldönümü Zirvesi'nde, "Yeni Stratejik Konsept" kabul edilmiştir. Yeni konseptte de güvenliğe yönelik tehditler çok boyutlu ve genelde önceden tahmin edilmesi güç olarak nitelendirilmiş; "caydırma", "savunma", "önleyici diplomasi" ve "kriz yönetimi" gibi kavramlar vurgulanmış; BM Güvenlik Konseyi ve AGİT'in daveti üzerine İttifakın, barışı koruma operasyonlarına katkıda bulunabileceği teyit edilmiştir. 1999'da belirlenen yeni stratejiyi eskisinden ayıran en temel konu,

³ "The Alliance's New Strategic Concept," <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm> (12.10.2005)

⁴ SFOR gelişmeleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm> (09.09.2005)

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

NATO'nun "5. Madde Dışı Krizlere Müdahale Operasyonları" kavramı olmuştur. NATO'nun doğrudan bir NATO üyesine saldırı gerçekleşmediği durumlarda da krizlere müdahale edebileceği kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Savunma Yetenekleri Girişimi'nin (Defence Capabilities Initiative) başlatılması kararlaştırılarak, üye devletlerin toprakları dışında kriz operasyonları düzenleyebilmeleri için hızlı hareket yeteneğine sahip, yüksek hazırlık düzeyinde birlik yapılanması geliştirmeleri öngörülmüştür.⁵ 1999 yılında kabul edilen Yeni Stratejik Konsept'te NATO'nun hem ittifak toprakları dışında hem de 5. Madde dışı operasyonlarda bulunabileceği kabul edilmiş ve 1990'ların sonlarına kadar NATO içinde tartışma konusu olan "alan dışılık" sorunu ortadan kalkmıştır.⁶ 1999 Washington Zirvesi'nde, NATO'nun 1990'ların başında başlayan işlevlerinde ve yapısında değişim geçirme süreci somutlaştırılmıştır. Yeni Stratejik Konsept, 90'lı yılların ortalarında başlatılan örgütün genişlemesini de NATO'nun öncelikleri arasında göstermiştir.

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terörist saldırılar sonrasında Washington Antlaşması'nın kolektif savunma hükmünü içeren 5. maddesi ilk kez uygulanmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra uluslararası terörizmle mücadele alanında NATO'nun yeteneklerinin artırılması doğrultusunda girişimler başlatılmıştır. 11 Eylül'e karşı bir tepki niteliğindeki Kasım 2002'de yapılan Prag Zirvesi'nde bu konuda yeni reform paketleri onaylanmıştır. Prag Zirvesi'nde terörizm karşı askerî konsept ve Ortak Eylem Planının geliştirilmesine ve uluslararası toplumun bu yöndeki çabalarına destek verileceğine yönelik niyet beyanları, terörizmle mücadelede NATO'nun üstleneceği role açıklık kazandırmıştır. 28-29 Haziran 2004 tarihinde, ilk kez 26 üyeli olarak gerçekleştirilen İstanbul'daki 17'nci NATO Zirvesi'nde de İttifakın terörizmle mücadeledeki küresel rolü bir kez daha teyit edilmiştir.⁷

NATO, Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşüm sonucu, günümüzde coğrafi sınırlarla tanımlanan bir ittifak olmaktan çıkarak, güvenliğe yönelik tehditlerin sınır tanımayan ve önceden tahmin edilemeyen özellikte bulunduğunu kabul eden ve nerede veyahut ne zaman meydana gelirse gelsin söz konusu tehditlere cevap vermeye hazır bir ittifak hâlini almıştır.⁸ Ağustos 2003 tarihinde Afganistan'daki ISAF (Uluslararası Güvenlik Gücü) kuvvetlerinin komutanlığını NATO üstlenmiştir. NATO'nun Avrupa'nın bu kadar uzağındaki angajmanı İttifak'ın geçirdiği evrimin boyutlarını somut bir şekilde göz önüne sermiştir.⁹ Öte yandan dünyadaki değişime paralel olarak sürdürülen dönüşüm

⁵ The Alliance's Strategic Concept, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm> (12.10.2005)

⁶ Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası, C.II: 1980-2001, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 306-307.

⁷ Gülnur Aybet, "Yeni Bir Transatlantik Fikir Birliği", NATO Dergisi, Sonbahar 2004, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art1.html>

⁸ Yirmi Birinci Yüz Yılda NATO, s.5. http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf (12.10.2005)

⁹ Diego A. Ruiz Palmer, "Dönüşüm Sürecinde Afganistan Sorunu", NATO Dergisi, Yaz 2005. <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/art2.html>

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

süreci NATO'yu klasik bir askerî ittifak olmaktan çıkarıp, siyasi yönü ağır basan bir örgüt hâline getirmiştir.

2. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Genişleme Politikaları

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Yunanistan, Batı Almanya ve İspanya'yı bünyesine katarak genişleyen NATO, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte genişlemesini hızlandırarak sürdürmüştür. Soğuk Savaş'ın galibi olan NATO'nun bu kazanımlarını güvence altına alarak daha da güçlenmek ve Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak amacıyla uygun olarak, Haziran 1990'daki Londra Zirvesi'nde, NATO'nun eski Varşova Paktı üyesi devletlerle düzenli diplomatik ilişkiler kurması kararlaştırılmıştır. 1991 yılı sonundaki Roma Zirvesi'nin hemen ardından 20 Aralık 1991'de, NATO üyeleri ile Bulgaristan, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya'nın katılımı ile Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur. KAİK'le eski sosyalist devletler diyalog, ortaklık ve iş birliğine çağırılmıştır. Bu şekilde, NATO dışında bir güvenlik şemsiyesi oluşturularak bu devletlerin savunma ve güvenlik arayışlarına cevap bulunmaya çalışılmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra eski Sovyet cumhuriyetleri de KAİK'e üye olmuşlardır. Haziran 1992'de Gürcistan ve Arnavutluk'un da katılımıyla bu kuruluşun üye sayısı NATO üyeleri dâhil 38'e çıkmıştır.¹⁰

KAİK, eski Varşova Paktı üyeleri ile NATO arasındaki bir danışma ve görüş alışverişi forumu olmaktan öteye gidememiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Batılıların kendilerine sundukları çözümleri yetersiz bulduklarından güvenlik endişelerini sürekli gündemde tutmuşlardır.¹¹ Bunun üzerine, ABD'nin de özel girişimleri sonucu, 10-11 Ocak 1994 tarihinde Brüksel'de yapılan NATO toplantısında örgütün genişlemesi ilke olarak benimsenmiş ve Barış İçin Ortaklık (BİO) programı kabul edilmiştir. BİO programı çerçevesinde, NATO ile eski Varşova Paktı üyesi devletlerin askerî ve siyasi iş birliği içinde ortak planlama ve eğitim faaliyetleri yaparak barışın birlikte sağlanması hedeflenmiştir.¹² BİO daveti KAİK ve AGİT'e katılan üyelere yapılmıştır. BİO programına, tüm Orta Asya ülkeleri ve tüm Kafkas cumhuriyetleri dâhil otuz devlet üye olmuştur.¹³

Haziran 1997'de yapılan Madrid Zirvesi'nde, KAİK Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi'ne (AAOK) dönüştürülmüş, BİO kapsamında iş birliğinin güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır. AAOK çok taraflı danışma ve iş birliği forumu niteliğindedir. BİO programında yer alan tüm devletler aynı zamanda AAOK'ye de üyedirler. BİO ise, üye devletlere ikili temaslar yoluyla NATO ile ilişkilerinin

¹⁰ NATO EI Kitabı, s.116-117.

¹¹ Esra Çayhan ve Nurşin Ateşoğlu Güney, Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, İstanbul, 1996, s.52-53.

¹² Beril Dedeoğlu ve Mesut Çaşın, "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT ilişkilerin Dünü Bugünü ve Geleceği", Avrasya Dosyası, C.5, S.4, Kış 1999, s.179.

¹³ <http://www.nato.int/issues/pfp/> (09.09.2005)

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

boyutunu belirleme fırsatı sunmaktadır. Daha yakın siyasi ilişkileri hedefleyen BİO programında, üyelerden birinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne bir tehdit oluştuğunda o üyeye güvenlik garantisi sağlanmamakla birlikte, NATO ile danışma imkânı sunulmuştur.¹⁴ BİO'nun amacı, NATO'nun yönettiği barışı koruma operasyonlarına katılmalarını sağlamak için, programa dâhil devletlerin silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırmalarına yardımcı olmaktır.

BİO çerçevesinde başlatılan iş birliğinin büyük ölçüde başarıya ulaştığından söz edilebilir. BİO'nun eski Doğu Avrupalı ortakları günümüzde NATO'nun yeni üyeleri hâline gelmiştir. Bu sürecin aynı şekilde devam etmesi durumunda önümüzdeki dönemde üç Baltık cumhuriyeti gibi diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin de NATO'ya üye olması muhtemeldir. Zira Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan bu yöndeki hedeflerini açık bir şekilde yüksek sesle dile getirmektedirler.

NATO, 1994 yılında altı Akdeniz ülkesi ile (Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus) bir diyalog başlatma kararı almıştır. Bu devletlerin NATO'nun davetine olumlu cevap vermeleri neticesinde ikili ve çok taraflı toplantılarla NATO ile bu devletler arasındaki siyasi diyalog ilerletilmiştir. 1997 Madrid Zirvesi'nde ise, Akdeniz İş Birliği Grubu oluşturulmuştur.¹⁵ 2000 yılında bu gruba Cezayir de katılmıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından NATO'nun İttifak dışı devletlere yönelik "güvenlik iş birliği" girişiminin bir parçası olarak gündeme gelen Akdeniz Diyalogu'nun temel hedefi, bir taraftan Diyalogun NATO dışı üyelerinin güvenlik ihtiyaçlarını anlamaya çalışırken, diğer taraftan NATO'nun politika ve faaliyetlerinin ittifakın güneyinde daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Ancak İttifak'ın ilgisini uzun süre daha önemli gördüğü Balkanlar'daki sorunlara yoğunlaştırması, Orta Doğu barış sürecinde yaşanan başarısızlıklar ve Filistin sorununun çözülmemesi gibi temel nedenler yanında taraflar arasındaki güven eksikliği ve beklentilerdeki farklılıklar nedeniyle BİO'ya kıyasla Akdeniz Diyalogu'nda fazla mesafe katedilememiştir.¹⁶ Haziran 2004 tarihinde yapılan NATO İstanbul Zirvesi'nde Akdeniz Diyalogu'nun geliştirilmesi için, İstanbul İş Birliği Girişimi'nin başlatılması kararı alınmıştır.¹⁷

10-11 Ocak 1994 tarihinde Brüksel'de yapılan NATO toplantısında benimsenen genişleme politikası doğrultusunda, Temmuz 1997 tarihinde yapılan Madrid Zirvesi'nde, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan İttifaka katılım görüşmelerine davet edilmişlerdir. Bu devletler üyelik sürecini tamamlayarak 1999 başında yapılan Washington Zirvesi'nde İttifaka dâhil

¹⁴ Yüksel İnan ve İslam Yusuf, "Partnership for Peace," Perceptions, V. IV, N.2, June-August 1999.

¹⁵ NATO EI Kitabı, s.116-117.

¹⁶ Mustafa Aydın, "İş birliğinden Ortaklığa NATO'nun Akdeniz Diyalogu ve İstanbul Zirvesi", Panorama, S.3,Nisan 2004. http://panoramadergisi.com/nisan2004/yazdir.php?dosya=mustafa_aydin_print (21.08.2005)

¹⁷ Mustafa Aydın, "Geniş Orta Doğu'da NATO'nun Geleceği", Panorama, S.7, Aralık 2004. http://panoramadergisi.com/aralik2004/yazdir.php?dosya=mustafa_aydin_print (21.08.2005)

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

olmuşlardır. Washington Zirvesi'nde üye sayısı on dokuza ulaşan İttifak'ın bundan sonra da yeni üyelerin katılımıyla genişlemeyi sürdüreceği teyit edilmiştir.

NATO'nun son genişleme dalgası, Eylül 2002'de yapılan Prag Zirvesi'nde gerçekleşmiştir. On dokuz üye devletin Hükümet Başkanları, 1999'daki Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın üyeliğinden sonra gerçekleşecek genişlemenin ikinci halkası konusunda karar vermek üzere toplanmıştır. Prag Zirvesi öncesi on devletin adaylık başvurusu onaylanmış; zirve öncesinde ve sırasında bunlardan hangilerinin üyelik için davet edileceği konusunda önemli tartışmalar yapılmıştır. Adaylar arasındaki Slovenya'nın, hem ekonomik gelişmişliği hem de Rusya ile ittifak yaratmayacağı için davet edilmesine kesin gözüyle bakılırken, Rusya'nın tepkisinden çekinildiği için Baltık ülkelerinin (Estonya, Letonya, Litvanya) üyeliğinin daha sonraki süreçte bırakılmasından söz edilmiştir. Romanya ve Bulgaristan ise, siyasi ve ekonomik reformları yeterli olmadığı için üyelik şansı az görülen adaylardı. Adaylar arasında seçim yapılmasının zor olduğu gerekçesiyle bazı uzmanlar tüm adayların bir arada üye olarak kabul edilmesini gündeme getirdi.¹⁸ Tartışmalar sonucu, Prag Zirvesi'nde üç Baltık cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya, Slovenya ve Slovakya üyelik görüşmelerine davet edildi. 29 Mart 2004 tarihinde Brüksel'de yapılan toplantıda bu devletler NATO üyesi oldular.

Genişleme doğrultusunda kararlar alınırken Rusya Federasyonu'nun sürekli itirazları gündeme gelmiştir. Rusya Federasyonu, 1995 yılında BİO programına dâhil olan bir devlettir. Ancak Rusya'nın özel statü talepleri nedeniyle bu devletle iş birliği daha sonra ayrı bir platformda geliştirilmeye çalışılmıştır. 27 Mayıs 1997'de NATO-Rusya Federasyonu ilişkilerinin çerçevesi uluslararası bir anlaşmayla teyit edilmiş ve NATO-Rusya Federasyonu Daimi Ortaklık Konseyi kurulmuştur.¹⁹ Bu anlaşmayla Rusya Federasyonu genişleme projesinin içine çekilmeye çalışılmıştır. Ancak, özellikle Kosova sorununun had safhaya varan görüş ayrılıkları nedeniyle, Konsey verimli çalışmamıştır. Rusya, 1999 yılında NATO'nun Kosova Operasyonu'nu başlatması üzerine Konsey'in çalışmalarını tek taraflı olarak dondurmuştur. 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terörist saldırının ardından, ABD ve Rusya Federasyonu terörizme karşı savaş çerçevesinde yakınlaşmaya başlamışlardır.²⁰ Bu gelişme, NATO'nun genişleme hesaplarına da büyük ölçüde yansımıştır. NATO'nun genişlemesine en büyük itiraz sahibi olan Rusya Federasyonu ile 29 Mayıs 2002'de Roma Zirvesi'nde NATO-Rusya Konseyi

¹⁸ Philip H. Gordon and James B. Steinberg, "NATO Enlargement: Moving Forward," Brooking Policy Brief, The Brookings Institution, N.90, November 2001. <http://www.brookings.edu/pressroom/policybriefs/pb90.htm>

¹⁹ Benzeri bir şekilde BİO Programı üyesi Ukrayna ile de ayrı bir platform oluşturularak 1997'de NATO-Ukrayna Komisyonu kurulmuştur. Bknz. NATO El Kitabı, s.113-116.

²⁰ Rusya Federasyonu ABD yakınlaşması doğuran nedenler ve yansımaları konusunda ayrıntı bir çalışma için bkz. Elnur Soltan, "Bush-Putin Zirvesi: Soğuk Savaş'ın İkinci Bitişi," Stratejik Analiz, S.20, Aralık 2001.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

kurulmuştur. 1997'de kurulan Rusya-NATO Daimi Ortaklık Konseyi'nin yerini alan Konsey'de Rusya Federasyonu'na daha geniş yetkiler verilmiştir. Rusya, terörle mücadele, kitle imha silahlarının yok edilmesi, kriz yönetimi, barış gücü, insani yardım operasyonları gibi konularda karar alıp harekete geçecek olan Konsey'de eşit söz hakkına sahiptir. Konsey'de kararlar uzlaşma yoluyla alınacaktır. Rusya'nın NATO'nun kararlarını veto hakkı bulunmayacaktır.²¹

NATO'nun Baltık cumhuriyetlerini de içine alarak gerçekleştirdiği yeni genişleme dalgası, büyük ölçüde, Rus-Amerikan ilişkilerinde 11 Eylül sonrası ortaya çıkan yumuşama sonucu meydana gelmiştir. Ancak bu, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine ilke olarak karşı olduğu görüşünü terk ettiği anlamına gelmemektedir. Rusya Federasyonu'nda özellikle *siloviki* olarak adlandırılan silahlı kuvvetler, İçişleri Bakanlığı ve güvenlikle ilgili diğer devlet kuruluşları genişleme politikalarını NATO'nun Rusya'yı yeniden çevreleme girişimi olarak değerlendirmektedir. Pragmatik Rus dış politikasının mimarı Devlet Başkanı Vladimir Putin de, "NATO'nun genişlemesinin yeni güvenlik tehditlerine cevap vermediğini ve bu bağlamda 11 Mart Madrid saldırılarını önleyemediğini ve Afganistan'da sorunların çözümüne yardımcı olamadığını" söyleyerek NATO'nun genişlemesine sıcak bakmadığını ifade etmiştir.²²

3. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin ve Türkiye'nin Güvenlik Politikaları ve NATO'ya Yaklaşımları

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin güvenlik politikası, "Amerikan liderliğindeki uluslararası istikrarın güçlendirilmesi" olarak şekillenmiştir. Soğuk Savaş sonrası yeniden Monroe Doktrini'ne dönüş tartışmaları olmakla birlikte, ABD, müdahaleci dış politikasıyla küresel liderlik yönünde bir dış politika benimsediğini göstermiştir. ABD, dünyanın dört bir yanındaki stratejik çıkarları için NATO'yu araç olarak kullanmış; Irak, Somali, Bosna, Kosova ve Afganistan müdahaleleri doğrudan ya da dolaylı olarak NATO imkan ve yetenekleriyle gerçekleştirilmiştir. NATO, ABD'nin savunma ve güvenlik politikasında yine en az eskisi kadar önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası NATO'nun değişim sürecinin başlatılması, BİO girişimi, barışı koruma operasyonları da ABD'nin hegemonyasını devam ettirmesi yönünde girişimler olarak değerlendirilebilir.

Baskın Oran'a göre, ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra hegemon güç olabilmek için NATO'ya ve onun işlevinin devam etmesine ihtiyacı vardı. ABD, buna Avrasya'da bölgesel çatışmaların artması ve özellikle Balkanlar'da insan haklarının ihlal edilmesi sayesinde kavuştu. Bu hadiseler NATO'nun "5'inci Madde dışı" insani müdahaleler gerekçesiyle "alandışı"na

²¹ Radikal, 29 Mayıs 2002.

²² Fırat Purtaş, Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 185.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

yayılabilmesini sağladı.²³

Soğuk Savaş sonrasında ABD, yeni millî savunma stratejisini Ağustos 1991'de kabul etmiştir. Burada somut olmayan yeni ve çeşitli tehditlerden bahsedilmektedir. Tek süper güç olan ABD'nin "dünya jandarması" olmayacağı, sorunlara müdahalede seçici davranacağı belirtilmektedir.²⁴ Ancak 90'ların ortalarından itibaren bu görüş terk edilerek bölgeselleşmeye kayan global ölçekte bir güvenlik anlayışı benimsenmiştir. Meydana gelebilecek bölgesel krizlerin tüm dünya güvenliğini tehdit edebileceğinden hareketle bu yönde bir strateji öngörülmüştür. Bu politikaya göre ABD, dünyanın çeşitli bölgelerindeki güvenlik çıkarlarını korumak için bu bölgelerde kilit konuma sahip müttefikler edinmelidir.²⁵

Athanassopoulou'nun ifadesiyle, "Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin NATO'nun doğu kanadındaki rolü sona erdi. Ancak globalizmden bölgeselleşmeye kayan Amerikan güvenlik politikası, ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerindeki güvenlik çıkarları için kilit konuma sahip müttefikler edinmesini gerektirmekteydi. Türkiye, Körfez Krizi sırasındaki ABD'yi destekleyen politikasının da yardımı ile Orta Doğu'daki konumunu güçlendirdi."²⁶

Sahip oldukları enerji kaynakları açısından Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya Soğuk Savaş sonrası dönemde Washington'un güvenlik planlamalarının merkezinde yer almıştır.²⁷ Türkiye, çoğunluğu Türk kökenli olan bölge cumhuriyetleriyle akrabalığı ve sunduğu alternatif boru hattı güzergâhı ile ABD stratejileri içerisinde öne çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye, hem coğrafi konumu hem de iş birliğine sıcak yaklaşımı nedeniyle bölgede cephe müttefikleri olarak görülmüştür.²⁸

11 Eylül saldırıları ABD'nin güvenlik politikasında revizyona neden olmuştur. 11 Eylül sonrası ABD Başkanı Bush'un çeşitli konuşmalarında geçen güvenliğe ilişkin yeni yaklaşım "Bush Doktrini" olarak adlandırılan 17 Eylül 2002 tarihli "ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesi ile resmi nitelik kazanmıştır. "Önleyici Müdahale" kavramı nedeniyle büyük tartışma yaratan

²³ Baskın Oran Ed., Türk Dış Politikası, C.II: 1980-2001, İletişim, Ankara, 2001, s. 231.

²⁴ Çağrı Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (Ed.), Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin, Ankara, 2002, s.65.

²⁵ America's National Interests, A Report From The Commission On America's National Interests, July 2000.

²⁶ Ekavi Athanassopoulou, "American-Turkish Relations Since the End of the Cold War," Middle East Policy, V.8, N.3, September 2001, s.146.

²⁷ Osman Metin Öztürk, "Fırat ve Dicle'ye Politik/Askerî Yaklaşım", Strateji, 1995, s.174.

²⁸ Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Türkiye'ye yönelik stratejisinin Hoolbroke ve Grossman tarafından oluşturulduğu, Beyaz Saray ve Pentagon'un da bu konsepti desteklediği belirtilmektedir. Buna göre Türkiye Batı için yeni bir cephe ülkesiydi ve bir anlamda Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın üstlendiği rolü alıyordu. Bu konuda bkz. Yasemin Çongar, "The State of Turkish-American Dialogue," Private View, N.7, Spring 1999, s.40-41.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

belgede NATO ile ilgili olarak NATO'nun genişletilmesi, NATO ülkelerinin askerî güçlerinin koalisyon savaşlarında katkılarının sağlanması, yeni teknolojilere göre modernleşmenin ve değişimin sürdürülmesi vurgulanmıştır.²⁹

Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan dinamikler, Türkiye'ye yeni dış politika açılımları sağladığı gibi, aynı zamanda ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri güvenlik algılamalarında önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Tüm devletlerin olduğu gibi Türkiye'nin de savunma ve güvenlik politikasını üzerinde bulunduğu coğrafya şekillendirmektedir. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu bölgelerinin bir parçası olan Türkiye, Soğuk Savaş'ın bitişiyle istikrarsızlıklarla çevrelenmiştir. Kafkaslarda baş gösteren etnik çatışmalar; Orta Doğulu komşularda süren askerî, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar; Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar ve azınlık sorunları, Türkiye'nin güvenliğini tehdit altına koymuştur. Dolayısıyla, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile Türkiye'nin ulusal güvenliğine ilişkin tehditler sona ermemiş, artarak devam etmiştir. Bu açıardan NATO ve ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikalarında önemli bir yere sahip olmuştur.³⁰

Türkiye 1992 yılında, gerek ayrılıkçı sorunun tırmanışı gerekse Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmeler üzerine ulusal güvenlik stratejisinde bir yön değişikliği yapmıştır. 1992 yılı ortalarında basına duyurulan Millî Güvenlik Siyaseti Belgesi'yle, daha önce Yunanistan ve Rusya Federasyonu'na göre düzenlenmiş savunma konsepti değiştirilerek ilk kez "iç tehdit" (bölücülük) değerlendirmesi yapılmış, dış tehdidin kaynağı Suriye, Irak ve İran olarak saptanmıştır. Şubat 1997'de sonuçlandırılan yeni Millî Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde ise "irtica" bir numaralı tehdit konumuna yükseltilmiş ve tehdidin güneyden kaynaklandığı yinelenmiştir.³¹ Bu bağlamda, yarım asırdan beri Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikasının temel taşı olan NATO üyeliği, Türkiye için eski önemini korumuştur. Soğuk Savaş sonrası risklerin giderek çeşitlendiği ve istikrarsızlıkların hüküm sürmeye devam ettiği dönemde kolektif savunma öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir.³² Zira Türkiye'nin savunma stratejisi, NATO'ya üyeliği ve hava kuvvetlerinin vuruş kapasitesini içeren bir caydırma stratejisi şekillendirmektedir. Körfez Krizi sırasında, ABD ve NATO'nun anti-füze bataryaları Irak'ın potansiyel füze saldırılarına karşı

²⁹ The National Security Strategy of the United States of America, 17 Eylül 2002, www.whitehouse.gov/nsc/nsc.pdf (21.09.2005)

³⁰ NATO'nun MC 161 Belgesine göre İttifakın istikrarsız ve riskli olarak sıraladığı 16 bölgeden 13'ü Türkiye'nin etrafındadır. Bu bölgeler Çeçenistan, Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Kosova, Sancak, Bosna Hersek, Makedonya-Arnavutluk sınırı, Suriye, Irak'ın kuzeyi, İran ve Beyaz Rusya'dır. Bknz. Nurşin Ateşoğlu Güney, "The New Conditions of Security in the Post-Cold War Period: Turkey, NATO and EU", EU-Turkish Relation Dossier, http://selene.uab.es/_cs_iuee/catala/obs/dossier_turquia/tk_analisis/eutr_02_2003guney.pdf (12.10.2005)

³¹ Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı," En Uzun On Yıl, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.18-19.

³² Beyaz Kitap Savunma 1998, Millî Savunma Bakanlığı, 1998, s.25.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin güneydoğusuna konuşlandırılmıştır. Benzer bir şekilde, 1998'in sonu ve 1999'un başlarında Saddam Hüseyin Amerikan ve İngiliz uçaklarının İncirlik Üssü'nü kullanmalarına izin verilmesine devam edilmesi durumunda Türkiye'yi vurmakla tehdit ettiği zaman, aynı bataryalar geçici olarak yeniden konuşlandırılmıştır.³³

NATO, Doğu Bloku'ndan kaynaklanan bir tehdidin bulunmadığı ortamda Türkiye'yi Magrip'ten Körfez'e kadar yayılan istikrarsız bölgede set oluşturan bir devlet olarak değerlendirmiştir. Dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner Türkiye'nin göç, aşırı dincilik, terörizm, istikrarsızlık gibi risklere doğrudan maruz kaldığını, Türkiye'nin bu tehditlerle mücadelede önemli bir rol oynayabileceğini belirtmiştir. Çok yönlü güvenlik riskleri, Soğuk Savaş döneminde bir kanat ülkesi olan Türkiye'yi yeni dönemde bir cephe ülkesi hâline getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin NATO ve ABD'den beklentileri ise daha da çoğalmıştır.³⁴

4. NATO'nun Genişlemesi Sürecinde ABD ve Türkiye

NATO'nun genişleyip genişlemeyeceği ve bunun nasıl gerçekleştirileceği, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası en önemli dış politika konularından birisi olmuştur. Amerikan stratejisinin özü, yeni Orta ve Doğu Avrupa demokrasilerinin Avrupa-Atlantik topluluğuna entegrasyonunun sağlanması yoluyla Avrupa kıtasında barış ve istikrarı desteklemek idi. NATO'nun yeniden canlandırılması, Amerikan liderliğinin sürdürülmesi için önemli bir araç olarak görülüyordu.

Clinton 1994'te BİO programını başlatarak, 1997 Madrid Zirvesi'nde Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın üyeliğe davetini onaylayarak NATO'nun genişlemesi doğrultusunda somut kazanımlar elde etmiştir. Nisan 1999'da NATO'nun 50. Kuruluş Yıldönümü kutlamalarında da aynı süreç devam ettirilmiştir. Bush ise, adeta Clinton'un bıraktığı yerden bu politikayı devralmıştır. Haziran 2001'deki ilk Avrupa gezisinde genişleme stratejisini desteklediğini şu sözleriyle teyit etmiştir: "Bütün ve özgür bir Avrupa için batıya yaptıklarımızın aynısını doğuya da yapmalıyız. NATO'nun genişlemesi ve Balkanlar'daki soykırımın durdurulması böyle değerlendirilmelidir." Bush, 15 Haziran 2001'de Varşova'da yaptığı konuşmasında da Baltık'tan Karadeniz'e tüm yeni demokrasilerin Batı kurumlarına dâhil olma hususunda eşit şansları olması gerektiğini söylemiştir.³⁵

İttifak içerisinde ikinci büyük orduya sahip olan ve yer aldığı coğrafya

³³ Kemal Kirişçi, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", Avrasya Dosyası, C.6, S.2, Yaz 2000, s.76.

³⁴ Oran, a.g.e. s.308.

³⁵ Philip H. Gordon and James B. Steinberg, "NATO Enlargement: Moving Forward," Brooking Policy Brief, The Brookings Institution, N.90, November 2001.http://www.brookings.edu/pressroom/policy_briefs/pb90.htm

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

nedeniyle öne çıkan Türkiye, NATO gelişmelerine yön veren önemli devletlerden biri olmuştur. Türkiye ABD ile birlikte, 1991'deki Roma Zirvesi'nde Avrupa güvenliğinde bütünlük tezini savunmuş ve KAIK'e destek vermiştir. 1994 Brüksel Zirvesi'nde başlatılan BİO programı, büyük ölçüde Türkiye'nin katkıları sayesinde başarıya ulaşmıştır. 1995'ten itibaren tartışılan genişleme konusunda getirdiği yapıcı eleştirilerle Türkiye bu süreçte de söz sahibi olmuştur.

Türkiye, NATO'nun başlattığı değişim sürecine genel olarak her konuda destek vererek daha geniş bir güvenlik anlayışına öncülük etmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ile eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerle iş birliği, Türkiye'nin NATO politikasında olduğu kadar genel dış politikasında da önemli yere sahip olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye KAIK ve BİO'nun oluşturulması ve geliştirilmesi sürecinde NATO'ya önemli destekler sağlamış, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin KAIK ve BİO programlarına dâhil olması konusunda katkıda bulunmuştur.³⁶ Türkiye Azerbaycan, Arnavutluk, Romanya, Tacikistan ve Türkmenistan'daki "NATO Temas Noktaları"nda çeşitli görevler üstlenmiştir. BİO üyelerinden komutanların bir araya gelerek çeşitli sahalarda eğitim için 1998'de Ankara'da BİO Eğitim Merkezi Komutanlığı açılmıştır. Türkiye, BİO ve Orta Asya ülkelerinin NATO sistem ve usullerine uyumu yönündeki gayretlerine yardımcı olmakta, eğitim tesislerinde eğitim imkânı sağlamaktadır.³⁷ BİO çerçevesinde gerçekleştirilen eğitim programlarının yürütülmesindeki katkıları otuz yakın devlet ile askerî eğitim ve iş birliği anlaşmalarının imzalaması, BM ve NATO'nun barış operasyonlarındaki üstlendiği görevler, Türkiye'yi güvenlik tüketen değil güvenlik üreten bir ülke konumuna getirmiştir.³⁸

NATO'nun Bosna Hersek ve Kosova operasyonlarına birlik göndererek barışı koruma faaliyetlerine destek veren Türkiye, Çok Uluslu Balkan Barış Gücü ve Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu gibi bölgesel girişimlerle NATO'nun etkinliğini güçlendirmesine katkı sağlamıştır.

1997'de yapılan Madrid Zirvesi'nde Türkiye genişlemeden yana olmuştur. Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın ittifaka katılmasının NATO'ya güç katacağı, bu katılımların BİO üyesi diğer devletler için de bir hedef teşkil edeceği belirtilmiştir.³⁹ Öte yandan, Türkiye'nin genişleme konusundaki hassasiyeti Rusya Federasyonu gibi üçüncü devletlerin tepkileri noktasında olmuştur. Türkiye, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine tepki olarak Kafkaslar'daki askerî varlığını artırması ve burada nüfuz alanını genişletmesinden endişe duymuştur. Ancak Türkiye genişleme sürecini tek başına tersine çeviremeyeceğinin farkında olarak şu konulara dikkat çekmiştir: 1) NATO'nun iç ve dış adaptasyon süreci, İttifakın temel savunma rolünün

³⁶ İnan, Yusuf, a.g.m.

³⁷ "Turkey's views on current NATO issues", <http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/secure.htm#bm04>

³⁸ Gencer Özcan, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askerî Yapının Artan Etkisi," En Uzun On Yıl, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.86.

³⁹ Beyaz Kitap Savunma 1998, s.1.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

etkinliğini hiç bir şekilde etkilememeli ve NATO Batı'nın temel savunma organı ve siyasi danışma forumu olmaya devam etmelidir. 2) Genişleme tedrici bir şekilde gerçekleştirilmeli ve üçüncü bir tarafı hedef almamalıdır. (Üçüncü taraftan kasıt Rusya Federasyonu'dur.) 3) Geçiş döneminde BİO programı olanaklarından azami ölçüde yararlanılmalıdır. 4) NATO üyeliğine alınacak devletler arasında coğrafi denge kurulmalıdır; Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk dışlanmamalıdır.⁴⁰

Günümüz güvenlik koşullarında NATO'nun sadece üyelerin topraklarını koruyan bir örgüt olmanın ötesine geçerek, Avrupa Atlantik bölgesinin genel istikrarına katkıda bulunması önem taşımaktadır. Nitekim, NATO bu amaçla geniş çaplı bir dönüşüm geçirmiş, ortaklık ve iş birliği ilişkilerini geliştirmiş, genel anlamda barışı koruma faaliyetlerinde görev almaya başlamıştır. Aynı şekilde, Avrupa istikrarına katkıda bulunmak amacıyla, İttifakın genişlemesi yönünde karar alınmış ve yeni üyeler kabul edilmiştir. Türkiye, İttifakın dönüşüm sürecini desteklemiş ve yapıcı katkılarda bulunmuştur. NATO'nun dönüşümü konusunda Türkiye'nin temel tezi, bu sürecin İttifakın etkinliğini ve asli rolünü zaafa uğratmaması, aksine Avrupa-Atlantik alanının istikrarına, barışına ve güvenliğine katkıda bulunması ve NATO'nun bir askerî ittifak ve bir siyasi istişare forumu olma özelliğini koruması gerektiği şeklindedir.⁴¹

5. NATO'nun Dönüşümünün Türk-Amerikan Askerî İlişkilerine Etkileri

Soğuk Savaş'ın bitişinin ilk yıllarında ABD, artık küresel taahhütlere girmeyeceğini ilan etmiştir. SSCB'nin dağılması ve küresel bir savaş ihtimalinin ortadan kalkmasıyla ABD, değişik devletlerde konuşlandırmış olduğu askerî personeli azaltarak bazı üsleri kapatacağını ve askerî harcamaları kısacağını açıklamıştır. Bu politika doğrultusunda, 1994'ün ortalarına kadar Türkiye'deki on iki NATO üssünden sekiz tanesi kapatılmıştır. Türkiye'ye yapılan yardımın miktarı ve kalitesinde de azalma meydana gelmiştir.⁴²

Yukarıda da açıklandığı üzere, Türkiye NATO'nun genişleme politikasına karşı olmamıştır. Ancak, ilk aşamada Türkiye'nin konu ile ilgili karşı çıktığı husus üyelik sürecinde acele edilmesi olmuştur. Türkiye başlangıçta, tam

⁴⁰ Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un NATO'ya tam üye olması, Ankara'nın NATO içinde etki alanının genişlemesine neden olacaktır. Ayrıca Romanya'nın üyeliği Türkiye'ye Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğüne karşı bir güç oluşturacaktır. Çayhan ve Ateşoğlu, a.g.e., s.71., İhsan Gürkan, "NATO ve Türkiye: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin İttifaktaki Yeri ve Geleceğe Yönelik Düşüncelere İlişkin Bir Değerlendirme," Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, TTK, Ankara, 1999, s.481. Türkiye, genişleme sürecinin, güvenliğini doğrudan ilgilendiren Balkanları daha erken bir tarihte kapsamasını savunmaktadır. Nitekim Türk resmi makamları bu doğrultuda çağrılarda bulunmaktadır. Mayıs 2002'de Arnavutluk'a resmi bir ziyarette bulunan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Arnavutluk olmadan genişlemenin tamamlanmış olmayacağını ifade etmiştir.

⁴¹ Beyaz Kitap Savunma 1998, s.25-26.

⁴² Mahmut Bali Aykan, "Tukish Perspectives On Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post Cold War Era: 1989-1995," Middle East Journal, V.50., N.3, 1996, s.346.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

üye sayısının artması sonucu NATO kaynaklarından Ankara'nın payına düşen imkânların azalmasından ve sorumluluklarının artmasından tedirginlik duymuştur. ABD'nin dikkatini yeni üyelere yöneltmesi ile Türkiye'ye yapılacak yardımlarda azalma meydana gelmesinden endişe etmiştir. Nitekim Türkiye'nin bu kaygıları asılsız kalmamıştır. ABD yönetimi, Kongre'nin Türkiye ve Yunanistan'ın kendi savunma harcamalarını karşılayabilecek ekonomik yeterliliğe sahip olduklarını ileri sürerek bu tür yardımların NATO'nun yeni üyelerine verilmesi gerektiği yönünde karar alması üzerine, 1999'dan itibaren Türkiye'ye yönelik Dış Askerî Finansman (FMS) kredilerini kesmiştir.

Türkiye, ilk aşamada NATO'nun genişlemesine, bunun Rusya'yı cesaretlendirip, Kafkasya'da askerî varlığını artırmaya gitmesine neden olabileceği endişesiyle ihtiyatlı yaklaşmıştır.⁴³ Özellikle, NATO'nun genişlemesine karşı çıkan Rusya'yı yatıştırmak için, ABD'nin bu devleti Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) yükümlülüklerinden serbest tutması yönündeki hareketi Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Rusya, ABD'nin bu tutumundan aldığı cesaretle, 17 Temmuz 1992'de yürürlüğe giren AKKA Antlaşması'nın Kuzey Kafkasya Kanat Bölgesi'yle ilgili hükümlerini hiçbir zaman uygulamaya koymamıştır. Mayıs 1997'de yürürlüğe giren yeni "Kanat Antlaşması" ile de Rusya'nın buradaki tavanları yükseltilmiştir. NATO'nun genişlemesi sürecinde Rus engelini aşmak için ABD tarafından AKKA'ya ilişkin verilen tavizler, Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokmuştur.⁴⁴

Öte yandan, NATO'nun genişlemesi Türkiye ile ABD arasındaki askerî ve ticari anlamda yakınlaşmayı güçlendirmiştir. Genişleme projesi Türkiye'ye ABD ile birlikte yeni pazarlar açmıştır. Türkiye, özellikle Kafkasya'da ve Balkanlar'da NATO kimliği ile ilerleme kaydetmiştir. Azerbaycan ile Bakü-Ceyhan Boru Hattı projesini başlatan Türkiye, Mart 1999'da Gürcistan ile askerî yardım ve iş birliği anlaşması imzalamıştır. Türkiye ve Gürcistan daha sonra Güney Kafkasya İstikrar Paketi oluşturmak için ortak girişim başlatmıştır. Balkanlar'da ise, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan ile askerî ilişkilerini geliştirmiştir. NATO içerisinde giderek artan rolü ile Türkiye; Karadeniz, Akdeniz ve Orta Asya ülkeleriyle iş birliğini geliştirmiştir.⁴⁵

NATO veya BM'nin barış gücü ve insani yardım operasyonlarında Türkiye ve ABD birlikte yer almışlardır. Somali'deki BM kuvvetlerine komuta eden Türkiye, Yugoslavya'daki NATO yaptırımlarında ve UNPROFOR'un askerî bir birimi olarak Bosna'nın korunmasında da yer almıştır. Bu birim süreç sonunda, Dayton Barışı'nın uygulanması için konuşlandırılan NATO güçlerinin bir parçası hâline gelmiştir. Türk birlikleri, Arnavutluk-Sırbistan sınırı boyunca,

⁴³ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO Enlargement and the South," Security Dialogue, V.3, N.2, Haziran 1999, s.213-224.

⁴⁴ Özden Z. O. Alantar, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutunda Dönüşümü," En Uzun On Yıl, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), Boyut yayınları, İstanbul, 1998, s.237-238.

⁴⁵ Ali Karaosmanoğlu, "NATO Enlargement and the South: A Turkish Perspective," Security Dialogue, V.30, N.2, 1999.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

Kosova'daki şiddet sonucu yerlerinden olan mültecilere karşı güç kullanılması sebebiyle yürütülen Sırbistan'ı caydırma çabalarına katılmıştır.⁴⁶ Bu tür operasyonlar iki devlet arasında askerî iş birliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. ABD, özellikle Müslüman devletlere yaptığı operasyonlarda Türkiye'nin katılımına özel önem vermiştir. NATO'nun Müslüman devletlerdeki operasyonlarında Türkiye'nin yer alması, örgütün Hıristiyan işgalci konumuna düşmesini önlemeye katkıda bulunmaktadır.

Başta Fransa ve Almanya olmak üzere, Avrupalı devletlerin NATO'nun alan dışı müdahaleleri konusundaki itirazları, Avrupa - Transatlantik ilişkilerini zaman zaman kopma noktasına getirmiştir. ABD, Batı'nın güvenliğini NATO alanını aşan bir düzeyde algılayarak, Avrupalıların Batının savunması konusunda daha fazla sorumluluk yüklenmesini beklerken, eski Avrupa olarak adlandırılan Batı Avrupa ülkeleri ABD'yi tek taraflı girişimlerinden dolayı eleştirmişlerdir. Türkiye'nin bu tartışma içerisindeki tutumu "ABD yanlısı" olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷ Örneğin, Türkiye NATO'nun BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan Mart 1999'da Yugoslavya'yı bombalamasına onay vererek bu operasyona katılmıştır. Türkiye, 11 Eylül saldırısından hemen sonra da ABD'nin yanında yer alarak her türlü desteği sağlayacağını bildirmiştir. Olaydan bir gün sonra, 12 Eylül'de, Dışişleri Bakanı İsmail Cem NATO'nun 5. Maddesi'nin işletilmesini dile getirmiştir. İncirlik, Yenişehir ve Afyon üslerini müttefiklere önererek hava sahasını açan Türkiye, herhangi bir pazarlık dahi yapmadan 261 kişilik askerî birliğiyle ISAF'a (*International Security and Assistance Force*) katılmıştır.⁴⁸ Afganistan operasyonu NATO operasyonu olmamakla birlikte Türkiye, müttefikleri ve NATO ile ilgili kendi beklentileri dolayısıyla bu kararları almıştır.⁴⁹

11 Eylül saldırısından sonra NATO, terörizme karşı mücadeleyi, Kuzey Atlantik Paktı'nın 5'inci Maddesi'nde öngörülen ortak savunma yükümlülükleri kapsamına dâhil etmiştir. Otuz yıldır terörle mücadele eden ve terörizmden zarar gören devletlerin başında gelen Türkiye bu gelişmeyi memnuniyetle karşılamıştır. Zira, bir NATO üyesi olarak Türkiye terör konusunu defalarca NATO gündemine getirmiştir. Öte yandan ABD'nin Irak' müdahalesi öncesinde muhtemel bir füze saldırısına karşı 2003 yılı başındaki Türkiye'nin Washington Antlaşması'nın 4. Maddesinin işletilmesine ilişkin talebi sırasında NATO içinde yaşanan tartışmalar, Türkiye'nin İttifak'a olan güvenini sarstığı gibi transatlantik

⁴⁶ TSK'nın katıldığı NATO ve diğer uluslararası koalisyon operasyonları konusunda detaylı bir çalışma için bkz. Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

⁴⁷ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.314-15.

⁴⁸ Bülent Alirıza, "Turkey and the Global Storm," *Insight Turkey*, V.3, N.4, Oct.-Dec., 2001, s.27-29. 11 Eylül Hadisesi sonrası Türkiye ile ABD arasında meydana gelen diyalog konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.m., s.27-30.

⁴⁹ Ali Karaosmanoğlu, "Afganistan Savaşı'nın Transatlantik İlişki Boyutu" *Zaman Gazetesi*, 27.11.2001.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

çatlağının daha da derinleşmesine yol açmıştır.⁵⁰

Türkiye ve ABD, Körfez Krizi'nden beri balistik füzelerin ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine en fazla önem veren iki devlettir. Türkiye, bir NATO müttefiki olarak Orta Doğu'daki füze tehdidini en yoğun hissedilen ülke durumundadır. 2 Mayıs 2001'de ABD Başkanı George W. Bush "Ulusal Füze Savunma Sistemi" adlı savunma ve güvenlik doktrinini açıklamıştır. 1994'ten itibaren üzerinde çalışılan bu sistem, nükleer füze yeteneğine sahip olabilecek Kuzey Kore, İran, Irak, Suriye, Libya gibi devletlerin tehdidine karşılık bir kalkan oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu kalkan, ABD dostu devletlere konuşlandırılacak erken uyarı aygıtları ve imha füzeleri ile oluşturulacaktır. ABD ilk kalkanı Alaska'da kurmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından programın geliştirilmesi hızlandırılmıştır.⁵¹ ABD'nin tehdit olarak saydığı devletlerin çoğunluğunun Türkiye'ye komşu devletler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ABD ile Türkiye arasında bu konuda gelişmeler olacağı beklenebilir. Amerikalı uzmanlar ABD ve Türkiye'nin bu konuda NATO çerçevesinde ortak politikalar geliştirmesi gerektiğini belirtmektedirler.⁵²

Türkiye'deki ABD askerî varlığı ağırlıklı olarak NATO ile irtibatlıdır. Onaylanmış NATO planlarının bir gereği olarak Türkiye'de ABD askerî varlığına müsaade edilmiştir. Ancak bu unsurlar, zaman zaman, doğrudan ABD çıkarları için faaliyette bulunmaktadırlar. Kuzeyden Keşif Gücü buna örnek gösterilebilir. Kasım 2002 tarihindeki Prag Zirvesi'nde NATO bünyesinde Yüksek Seviyede Hazırlık Gücü kurulması kararlaştırılmıştır. ABD, bu gücün İstanbul'da bulunmasını desteklemektedir. Türk bakış açısına göre, Türkiye'nin ABD ile stratejik iş birliğinin çerçevesi, NATO ötesinde bir ittifak seviyesine yükseltilmelidir. 90'ların başından beri, Türkiye ABD ile böyle bir güvenlik anlaşması yapmak için 1980 tarihli SEİA'nın (Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması) müzakeresi imkanını araştırmaktadır.⁵³ Türkiye'nin askerî ilişkilerde önem verdiği en temel konulardan birini silah teknolojisi transferi oluşturmaktadır. Türk karar vericiler, 90'lı yılların ikinci yarısından sonra Kongrenin tutumu nedeniyle başlayan fiili ambargoyu İsrail, Fransa ve Rusya ile savunma sanayii sahasında iş birliği yaparak aşmaya çalışmıştır.⁵⁴

NATO'nun genişlemesi çerçevesinde Türk-Amerikan askerî ilişkilerine

⁵⁰ Refet Yinanç, "Körfez Krizi'den Günümüze Irak'ta Gelişmeler ve Türkiye", KÖK Araştırmalar, Cilt 5, Sayı 1, Bahar 2003.

⁵¹ Keith B. Payne ve Joseph Cirincione, "In the Wake of 11 September, Where Does Missile Defence Fit in Security Spending Priorities?", NATO Review, V.49, N.4, 2001, s.26. Bu sistem için 2002 yılında bütçeden 7.9 milyar dolarlık bir kaynak ayrılmıştır. Bu rakam bir önceki yıla oranla 2.5 milyar dolar daha fazladır.

⁵² Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru, ASAM, 2001, s.4.

⁵³ Aykan, a.g.m., s.346-347.

⁵⁴ Ian O. Lesser, NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean , RAND, 2000, s.42.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

etki eden önemli konulardan bir diğeri, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) sürecinde yaşanan gelişmelerdir. NATO'nun değişim sürecine paralel bir şekilde Avrupa güvenlik mimarisi de yeniden oluşturulma sürecine girmiştir. Bu değişim sürecine öncülük eden kurum NATO olmuş ve NATO Avrupa güvenlik mimarisinin de yeniden oluşumu sürecine ivme kazandırmıştır. BAB üyesi devletler 1991 yılında yapılan Maastricht Zirvesi'nde Avrupa savunma ve güvenlik kimliği oluşturma konusunda görüş bildirmişlerdir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile BAB faal hâle getirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde NATO karşısında ikincil durumda olan BAB, 90'lı yılların sonlarına doğru siyasi konularda giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır.⁵⁵

1988 yılında BAB'a üyelik başvurusunda bulunan Türkiye için Aralık 1991 tarihinde BAB Bakanlar Konseyi tarafından alınan karar doğrultusunda, NATO üyesi olan fakat AB'ye üye olmayanlara ortak üyelik pozisyonu tanınmış ve 1995'te Türkiye, Norveç ve İzlanda BAB'a ortak üye olmuştur. Ancak, Türkiye kendisine verilen bu statüden memnun olmamış ve bir dönem NATO üyeliğini koz olarak kullanmaya çalışmıştır. 1996 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, Türkiye'nin AB genişleme sürecinden dışlanma noktasına geldiği bir ortamda "NATO'nun genişlemesini veto edebiliriz" blöfünü ortaya atmıştır.⁵⁶ Türkiye'nin NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişlemesi ile ilgili güvenlik endişelerinin, AB'nin güvenlikle ilgili karar alma mekanizmasına eşit üye olarak katılmasıyla hafifleyebileceği görüşü savunulmuştur.⁵⁷

Nisan 1999'daki NATO'nun Washington Zirvesi'nde AGSP'yi destekleyen bir karar çıkmıştır. NATO'nun Avrupalı üyelerinin yürütmek istediği operasyonlarda AB'nin NATO'nun imkân ve yeteneklerinden yararlanabileceği, ancak bunun için her bir durum öncesinde NATO üyelerinin onayını almak zorunda oldukları karara bağlanmıştır. Bu karar, Türkiye'nin savunduğu teze yakın bir nitelikte olmuştur. AGSP, AB üyesi olmayan NATO üyelerini dışladığı, Türkiye ve AB üyesi olmayan diğer NATO üyeleri AGSP'nin karar alma mekanizması dışında tutulduğu için Türkiye, AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanılması için her olay için ayrı izin istemesini savunmuştur. Bu nedenle, NATO imkan ve kabiliyetlerini kendi operasyonlarında sınırsız ve daimi kullanmak isteyen AB ile NATO yeteneklerinden her operasyon için ayrı ayrı onay alınarak yararlanılması gerektiğini ileri süren Türkiye karşı karşıya gelmiştir.⁵⁸

Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, kriz yönetimi operasyonları için 2003 yılına kadar 60.000 kişilik bir "Acil Müdahale Gücü" oluşturma kararı almıştır. Petesberg görevlerini yürütecek bu gücün NATO'nun

⁵⁵ Mustafa Türkeş, "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye," En Uzun On Yıl, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), Boyut yayınları, İstanbul, 1998, s.202-203.

⁵⁶ A.g.m., s.204-205.

⁵⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Genişlemesi Sorunu ve Türkiye", İhsan D. Dağı (Der.), Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998, s.62.

⁵⁸ Tangör, a.g.t., s.161.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

yer almadığı operasyonlarda görev yapacağı ancak bir "Avrupa Ordusu" olmadığı belirtilmiştir.⁵⁹

AB üyesi olmayan NATO müttefiklerinin de AGSP planlama ve karar alma aşamalarına dâhil olmasında ısrar eden Türkiye, AGSP karar mekanizmalarından dışlandığı için AB'nin NATO kaynaklarını kullanımına ilişkin önerilerini bloke etmiştir.⁶⁰ Bunun üzerine, kriz dönemlerinde karar mekanizmalarına dâhil edilme şeklinde bir formül gündeme geliştirilmiştir.⁶¹ 2001 sonlarında ABD, İngiltere ve Türkiye, NATO imkân ve yeteneklerinin Türkiye ile Yunanistan arasında çıkacak bir sorunda kullanılmamasını öngören Ankara Mutabakatı'nı imzalamışlardır. Atina'nın Ankara Mutabakatı ile Türkiye'ye "büyük tavizler" verildiği ve Avrupa Birliği'nin bağımsız karar alma mekanizmalarının yara aldığı yönünde itirazları nedeniyle, AB bunu uygun bulmamıştır.

Herhangi bir Avrupa savunma yapılanmasının NATO çerçevesinde gerçekleşmesi konusunda ABD ve Türkiye'nin çıkarları örtüşmektedir. AGSP-NATO-Türkiye tartışmalarının yoğun olduğu sırada dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, NATO'nun Avrupa savunmasında esas olduğunu belirtmiş, Türkiye'nin AB'nin savunma kurumlarını destekleyerek katılmak istediğini, ancak bunun NATO'nun rolünü azaltmasını istemediğini vurgulamıştır.⁶² ABDli uzmanlar, ABD'nin Avrupalı ortaklarının savunma konularında Ankara'ya daha fazla rol vermeleri gerektiğini savunmuşlardır. Lesser'e göre, Türkiye'nin AB güvenlik yapılanmasından dışlanması, ABD ve İttifak'ın yeni stratejik çevreyi şekillendirmede anahtar bir ülkeyi yitmesi riskini beraberinde getirecektir.⁶³

AB'yi ekonomik ortak olarak gören ancak uluslararası politikada liderliğini paylaşmaya yanaşmayan ABD, Türkiye'nin AGSP içerisinde yer almasını desteklemektedir. ABDli yetkililer AGSP içinde İngiltere ile birlikte Türkiye'nin, AB'nin ABD'den farklı güvenlik ve savunma politikaları uygulamasına mani olacağını düşünmektedirler. Ancak gelinen noktada AGSP tartışmaları, Türkiye-AB ve Türkiye-ABD ilişkilerine birinci derecede etki etmekten uzak bir konudur.⁶⁴

⁵⁹ Burak Tangör, Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişimi, Yayınlanmamış Master Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2001, s.160.

⁶⁰ Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, a.g.e., s.44.

⁶¹ Ian O. Lesser, Turkey, Greece and the US in a Changing Strategic Environment, Testimony Before the House International Relations Committee, Europe Subcommittee, June 13, 2001, RAND, Santa Monica, 2001. elektronik versiyon

<http://www.rand.org/publications/CT/CT179/CT179.pdf>

⁶² İsmail Cem, "Turkey-US Co-operation for Regional Peace and Stability," Insight Turkey, V. 13, N.2, April-June 2001, s.158.

⁶³ Ian O. Lesser, NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean , RAND, 2000, s.xi.

⁶⁴ Barış Özdal, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Rolü", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genel Kurmay ATASE Yayınları, Yıl 3, Sayı 5, Temmuz 2005, s. 308.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaşın sona ermesi NATO'nun misyonunu değiştirdiği gibi ABD ile Batı Avrupa müttefikleri arasındaki Transatlantik ilişkileri de değiştirmiştir.⁶⁵ Batı ile bütünleşmek isteyen Türkiye, AB'ye üye olma konusunda karşılaştığı engeller ve yaşadığı dış kırıklıklarını aşmak konusunda ABD'den destek bulmaktadır.⁶⁶ Bunun en son örneği 3 Ekim 2005 tarihinde Brüksel'de imzalanan "Müzakere Çerçeve Belgesi" öncesinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin NATO'ya üyeliğinin Türkiye tarafından veto edilmemesi konusunda AB'nin yaptığı baskılar karşısında ABD'nin verdiği destek te görülmüştür. ABD Dışişleri Bakanı Rice, Türkiye'nin onayı olmadan Kıbrıs'ın NATO'ya alınmayacağı konusunda güvence vererek, Türkiye'yi rahatlatmıştır. Öte yandan AB'ye üyelik müzakereleri sürecinde yaşayacağı her hayal kırıklığı Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyecektir.⁶⁷ Türkiye-AB ilişkilerinin kırılabilirliği Ankara ile Washington arasındaki ikili ilişkilere ve NATO içindeki ilişkilere büyük baskı yapmaktadır.⁶⁸

Sonuç

NATO'nun dönüşümü ve genişlemesi günümüzde de devam eden bir olgudur. Öte yandan, örgütteki bu değişime tüm üyeler aynı şekilde yaklaşmamaktadır. "Yaşlı kıta" olarak adlandırdığı Avrupa'yı "eski" ve "yeni" Avrupa olarak kategorize eden ABD'nin diğer üyelerin çıkarlarını göz ardı eden tek taraflı politikaları özellikle Fransa-Almanya bloğunun itirazları ile karşılaşmaktadır.

Avrupa-Atlantik iş birliği, Türk-Amerikan ortak çıkarları arasında önemli yer tutan konulardan biridir. NATO'nun üye sayısının artırılarak genişlemesi Türkiye ve ABD'nin ortak görüşü paylaştığı konulardan birisi olmuştur. NATO'nun dönüşümü konusunda önümüzdeki dönemde de iki devlet arasındaki iş birliğinin devam etmesi muhtemeldir. Öte yandan, bu kadar çok katılımlı bir ittifakın Türkiye'nin güvenlik ihtiyacına cevap vermeyeceği olasılığı Türkiye'yi kaygılandırmaktadır.

ABD'nin Irak'a gerçekleştirdiği operasyon öncesinde Amerikan güçlerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçişini öngören tezkerenin 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de reddedilmesi ile başlayan ve 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'deki Türk birliğine yapılan baskınla tırmanışa geçen Türk-Amerikan ilişkilerindeki kriz, iki ülke arasındaki ilişkileri "stratejik ortaklık"tan çıkarıp yalnızca NATO çerçevesindeki müttefiklik düzeyine indirmiştir. İkili ilişkilerde soğukluğun devam etmesi, ki ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki politikaları buna neden olabilir, iki devletin NATO içerisindeki ittifak ilişkilerine de olumsuz

⁶⁵ Bülent Alırza, "Turkey, Europa and the United States: Quo Vadis?" 12 Nisan 2002. <http://www.csis.org/turkey/TU020411.htm>

⁶⁶ Alantar, a.g.m., s.225.

⁶⁷ Alırza, "Turkey, Europa...", <http://www.csis.org/turkey/TU020411.htm>

⁶⁸ Ian O. Lesser, NATO Looks South, s.40.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

yansıyacaktır. Ayrıca, 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye'nin, herhangi bir Transatlantik gerginliğinin patlak vermesi hâlinde ve NATO'nun dönüşümü konusunda Avrupa yanlısı bir tavır sergilemesi söz konusu olabilir.

Mart 2002 tarihinde Washington'da düzenlenen Türk-Amerikan Konseyi'nin 21. Konferansı'nda Türk katılımcılar iki devlet arasındaki askerî iş birliğinin geliştirilmesi için şu taleplerde bulunmuşlardır: a)Türkiye'ye savunma sanayii teknolojisinin transferine ilişkin sınırlandırmalar kaldırılmalıdır. b)Mısır ve İsrail gibi Türkiye'nin de dış borçları silinmelidir ya da yeni bir yardım mekanizması kurulmalıdır. c)Türkiye'nin üçüncü taraflara savunma malzemesi satmasına müsaade edilmelidir. d)Türkiye'ye silah satış süreci kolaylaştırılmalıdır. e)Türk savunma ürünlerinin Amerikan pazarına girişine izin verilmelidir.⁶⁹ ABD'nin Irak'a müdahalesi öncesinde sürdürülen müzakere sürecinde de dile getirilen bu taleplerin gerçekleşmesi 1 Mart 2003 tarihindeki tezkere krizinden sonra daha da güç gözükmektedir.

Öte yandan, dünyadaki ve Türkiye'nin etrafındaki genel görünüm önümüzdeki dönemde Türkiye'nin NATO içerisindeki rolünün artarak devam edeceğine işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrası en tehlikeli güvenlik riskleri kıtanın merkezinde değil güneyinde belirmektedir. NATO'nun güney periferisi (Akdeniz Havzası, Karadeniz ve hinterlandı) Transatlantik güvenlik tartışmalarında giderek önem kazanmaktadır. İttifak içerisinde Avrupa'nın "yakın çevresi" olan Akdeniz'de NATO varlığının güçlendirilmesi konusunda mutabakat bulunmaktadır. Bu politikaların başarılı olmasında Türkiye anahtar bir konuma sahiptir. ABD'nin başlattığı Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi içerisinde de Türkiye'ye özel önem verilmektedir. Bu çerçevede kısa ve orta vadede NATO'nun dönüşümü ve genişlemesinin devam edeceği, Türkiye'nin NATO içindeki rolünün artacağı, bu çerçevede çıkarların örtüştüğü oranda Türk-Amerikan askerî ilişkilerinin de gelişmesi beklenebilir.

⁶⁹ Turkish Daily News, 21, 22, 23 March 2002.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

KAYNAKLAR

ALİRIZA Bülent, "Turkey and the Global Storm," **Insight Turkey**, V.3, N.4, Oct.-Dec., 2001.

_____, "Turkey, Europa and the United States: Quo Vadis?" 12 Nisan 2002. <http://www.csis.org/turkey/TU020411.htm>

America's National Interests, A Report From The Commision On America's National Interests, July 2000.

ATHANASSOPOULOU Ekavi, "American-Turkish Relations Since the End of the Cold War," **Middle East Policy**, V.8, N.3, September 2001.

AYBET Gülnur, "Yeni Bir Transatlantik Fikir Birliği" NATO Dergisi, Sonbahar 2004, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art1.html> (09.09.2005)

AYDIN Mustafa, "İş Birliğinden Ortaklığa NATO'nun Akdeniz Diyalogu ve İstanbul Zirvesi", **Panorama**, S.3, Nisan 2004, http://panoramadergisi.com/nisan2004/yazdir.php?dosya=mustafa_aydin_print (21.08.2005)

AYDIN Mustafa, "Geniş Orta Doğu'da NATO'nun Geleceği", **Panorama**, S.7, Aralık 2004. http://panoramadergisi.com/aralik2004/yazdir.php?dosya=mustafa_aydin_print (21.08.2005)

AYKAN Mahmut Bali, "Tukish Perspectives On Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post Cold War Era: 1989-1995," **Middle East Journal**, V.50., N.3, 1996.

Beyaz Kitap Savunma 1998, Millî Savunma Bakanlığı, 1998.

CEM İsmail, "Turkey-US Co-operation for Regional Peace and Stability," **Insight Turkey**, V. 13, N.2, April-June 2001.

ÇAKMAK Haydar, **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

ÇAYHAN Esra Çayhan ve GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, İstanbul, 1996.

ÇONGAR Yasemin, "The State of Turkish-American Dialoge," **Private View**, N.7, Spring 1999.

DEDEOĞLU Beril ve CAŞIN Mesut, "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerin Dünü Bugünü ve Geleceği", **Avrasya Dosyası**, C.5, S.4, Kış 1999.

ERHAN Çağrı, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (der.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin, Ankara, 2002.

GORDON, Philip H. and STEİNBERG James B., "NATO Enlargement: Moving Forward," **Brooking Policy Brief**, The Brookings Institution, N.90, Novermber 2001.

GÜRKAN İhsan, "NATO ve Türkiye: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin İttifaktaki Yeri ve Geleceğe Yönelik Düşüncelere İlişkin Bir Değerlendirme," **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK, Ankara, 1999.

GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, "The New Conditions of Security in the Post-Cold War Period: Turkey, NATO and EU", **EU-Turkish Relation Dossier**,

http://selene.uab.es/_cs_iuee/catala/obs/dossier_turquia/tk_analisis/eutr_02_2003guney.pdf (12.10.2005)

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

İNAN Yüksel ve YUSUF İslam, "Partnership for Peace," **Perceptions**, V. IV, N.2, June-August 1999.

KARAOSMANOĞLU Ali, "NATO Enlargement and the South: A Turkish Perspective," **Security Dialogue**, V.30, N.2, 1999.

_____"NATO'nun Genişlemesi Sorunu ve Türkiye", İhsan D. Dağı (Der.), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998.

KHALILZAD Zalmay, LESSER Ian O. ve LARRABEE Stephen, **Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, ASAM, 2001.

KİRİŞÇİ Kemal, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", **Avrasya Dosyası**, C.6, S.2, Yaz 2000.

LESSER, Ian O., **NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean**, RAND, 2000.

_____**Turkey, Greece and the US in a Changing Strategic Environment**, Testimony Before the House International Relations Committee, Europe Subcommittee, June 13, 2001, RAND, Santa Monica, 2001. <http://www.rand.org/publications/CT/CT179/CT179.pdf> (21.03.2002)

_____"Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri," Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), **Türkiye'nin Yeni Dünyası**, Alfa, İstanbul, 2002.

NATO El Kitabı, 50. Yıl Dönümü Sayısı, Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998.

ORAN Baskın (der.), **Türk Dış Politikası, C.II: 1980-2001**, İletişim, Ankara, 2001.

ÖZCAN Gencer, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı," Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖZDAL Barış, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Rolü", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genel Kurmay ATASE Yayınları, Yıl 3, Sayı 5, Temmuz 2005.

ÖZDEN Z. ve ALANTAR O., "Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutunda Dönüşümü," Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl**, Boyut yayınları, İstanbul, 1998.

ÖZTÜRK Osman Metin, "Fırat ve Dicle'ye Politik/Askerî Yaklaşım", **Strateji**, 1995.

_____"Türkiye'deki ABD Askerî Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme", **Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 1993.

PALMER Diego A. Ruiz, "Dönüşüm Sürecinde Afganistan Sorunu" NATO Dergisi, Yaz 2005. <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/art2.html> (19.09.2005)

PAYNE Keith B. ve CIRINCIONE Joseph, "In the Wake of 11 September, Where Does Missile Defence Fit in Security Spending Priorities?", **NATO Review**, V.49, N.4, 2001.

PURTAŞ Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Radikal, 29 Mayıs 2002.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE GENİŞLEMESİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRK AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ**

SOLTAN Elnur, "Bush-Putin Zirvesi: Soğuk Savaş'ın İkinci Bitişi," **Stratejik Analiz**, S.20, Aralık 2001.

SÖNMEZOĞLU Faruk, "Uluslararası Sistemdeki Değişiklikler ve Türk Dış Politikası," **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK, Ankara, 1999.

TANGÖR Burak, **Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişimi**, Yayınlanmamış Master Tezi, AÜ SBE, Ankara, 2001.

"The Alliance's New Strategic Concept," <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm> (12.10.2005)

"Turkey's views on current NATO issues", <http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/secure.htm#bm04>

Turkish Daily News, 21, 22, 23 March 2002.

TÜRKEŞ Mustafa, "Doksanlı Yıllarda NATO'nun Öncelikleri ve Türkiye," Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl**, Boyut yayınları, İstanbul, 1998.

USLU Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

Yirmi Birinci Yüzyılda NATO, http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf (12.10.2005)

YİNANÇ Refet, "Körfez Krizi'den Günümüze Irak'ta Gelişmeler ve Türkiye", **KÖK Araştırmalar**, Cilt 5, Sayı 1, Bahar 2003

<http://www.nato.int/issues/pfp/> (09.09.2005)

<http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm> (09.09.2005)

